

Wójcik, Zbigniew

Nowe medale staszicowskie

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 22/4, 867-870

1977

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

i Jany, a także docierając do Oceanu Lodowego. Zbierane podczas tych wypraw okazy zoologiczne, botaniczne i geologiczne sprzedawał Akademii Nauk. Pozwoliło to mu na pokrywanie zadłużenia zaczerpniętego na dalekie wyprawy oraz organizację dalszych badań. Największe osiągnięcia badawcze z tego okresu zostały podsumowane w dwóch dużych rozprawach, z których pierwsza — dotycząca geologii okolic Irkucka — ukazała się w 1874 r., a druga — wydana pośmiertnie w 1896 r. — stanowiła jego dziennik podróży. Wyniki badań Czekanowskiego dokumentują liczne mapy i pozostałe po nim opracowania rękopiśmienne, wydane zresztą w Irkucku w 1962 r. Referent podkreślił przede wszystkim, że główny okres twórczości Czekanowskiego na Syberii trwał mniej niż 10 lat. Był on właściwie pierwszym nowoczesnym geologiem stale pracującym w Irkucku (dlatego przewyższał swymi spostrzeżeniami osiągnięcia licznych niemieckich podróżników). Ponadto miał ogromną intuicję badawczą. Rezultaty jego prac inspirowały przede wszystkim Jana Czerskiego, który nie tylko wędrował szlakami niekiedy utartymi przez Czekanowskiego, ale rozwijał prowadzone przez niego prace (m.in. o jaskiniach, nad formowaniem się brzegu Bajkału, a także przyrodą Dalekiej Północy).

Doc. Marian Pulina miał okazję w ostatnich latach odbyć wędrowkę śladami Czekanowskiego w okolicy Irkucka. Był m.in. w mieście Czekanowsk (nad Angarą w pobliżu Bracka), na Górze Czekanowskiego (na południe od Bajkału), w jaskiniach i terenach krasowych, które badał polski przyrodnik. Referent wskazał, że odpisy rękopiśmiennych opracowań Czekanowskiego są dotychczas wykorzystywane przez geologów radzieckich, zwłaszcza w kopalniach mitych.

Ilustracją do zaprezentowanych referatów była wystawa, zorganizowana przez doc. Irenę Geysztorową i mgr Janinę Derecką. Przedstawiono na niej — na dużej mapie — szlaki wędrowek Czekanowskiego (europejskie i azjatyckie), materiały dotyczące jego tułaczki syberyjskiej, a przede wszystkim opracowania drukowane w wydawnictwach Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego. Szczególną grupę eksponatów stanowiły publikacje polskie i radzieckie poświęcone Czekanowskiemu; przedstawiono także jego prace — wydane pośmiertnie. Na wystawę złożyły się przede wszystkim eksponaty wypożyczone z Biblioteki Instytutu Geograficznego UW oraz materiały stanowiące własność doc. Geysztorowej i doc. Wójcika.

Referaty, a także eksponaty zgromadzone na wystawie, były ilustracją faktu, że znajomość działalności Czekanowskiego jest w Polsce (a także w Związku Radzieckim) bardzo skromna. Co więcej z działalnością tą związane są liczne legendy (np. o specjalnej opiece Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego nad polskimi zesłańcami). Dotychczas nie przeprowadzono jednak studiów porównujących dorobek naukowy Czekanowskiego z jego poprzednikami (m.in. z A. von Humboldtem, C. von Cottą), ani z następcami (zwłaszcza J. Czerskim). Nie mamy także szerszego rozeznania na temat roli badań Czekanowskiego w geologii rosyjskiej w drugiej połowie XIX w.

Sesja ujawniła potrzebę przeprowadzenia tego typu badań. Można zatem mieć nadzieję, że w niedalekiej przyszłości zostanie opracowana polska monografia dorobku naukowego Czekanowskiego, która będzie dotyczyć jego działalności na wszystkich terenach Podola, Wołynia, Estonii i Syberii.

Ewa Lewandowska, Zbigniew Wójcik

NOWE MEDALE STASZICOWSKIE

Najstarszy z przypisywanych Staszicowi medali związany jest z jubileuszem założonej w 1817 r. „Huty Aleksandra” w Białogonie. Znajdujące się na nim słowa: „I kruszcom polskim zajaśniało Słońce” mają być autorstwa Staszica, a wybity na nich rok 1817 uważany jest za rok emisji. Z treści tzw. *Kroniki*

Białogońskiej wynika, że medal ten był bity na jakiś jubileusz zakładu¹, już po śmierci Aleksandra I. Jeżeli jest to prawda, emisja medalu mogła nastąpić najwcześniej w 1827 r., już po śmierci Staszica. Związki autora *Ziemiorodztwa Karpatów* z emisją tego medalu zostaną ustalone po dalszych badaniach.

W okresie międzywojennym wybito co najmniej dwa medale pamiątkowe w związku z 100 rocznicą zgonu Staszica. Jeden z nich, wydany przez Mennicę Państwową (zapewne na zlecenie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego), został wykonany według projektu Józefa Aumillera. Miał on 55 mm średnicy. Na awersie znajduje się lewy profil głowy i na otoku napis: *Stanisław Staszic*. Na rewersie umieszczono tekst: *Paść może i naród wielki, zniszczyć tylko nikczemny*. Drugi medal, nieco mniejszy (50 mm średnicy), bity w srebrze, został wykonany według projektu Leona Szczęsnejdera. Na awersie umieszczone zostało popiersie (płaskorzeźba), a na otoku napis: *Stanisław Staszic*. Na rewersie głównym elementem był rysunek Pałacu Staszica wraz z pomnikiem Kopernika w Warszawie, a niżej (poza próbą stopu i nazwiskiem rzeźbiarza: L. Szczęsnejder) umieszczono napis: *W setną rocznicę zgonu Stanisława Staszica 1826 20/I 1926. Warszawa*.

W okresie powojennym wybito kilka medali Staszicowskich. Tak np. w 1966 r. Mennica Państwowa wypuściła medal o średnicy 70 mm, według projektu Edwarda Goroła. Na awersie umieszczono prawy profil głowy, a w otoku napis: *150-lecie Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego*. Na rewersie znajduje się tekst: *Dobra moje dziedziczne miasto Hrubieszów i wszystkie należne wsie, przeznaczam na uszczęśliwienie włości mieszkańców. Stanisław Staszic*.

Inny medal został wybitny w 1966 r. w Kielcach przez władze tego miasta dla uczczenia 150 rocznicy założenia uczelni górniczej. Projektant — art. plastyk Stefan Dulny — nadał medalowi kształt bryły nieregularnej zbliżonej do koła. Na awersie umieszczony został lewy profil głowy i na otoku napis: *Stanisław Staszic*, a na rewersie tekst: *150 rocznica założenia Szkoły Akademicko-Górnicznej w Kielcach 1816—1966*². Jednocześnie wydano medal jednostronny, zapewne według projektu tego samego plastyka. Bryła nieregularna tego medalu ma osie o wymiarach 115 i 110 mm. Zamieszczono lewy profil głowy a przed nim napis: *Szkoła Akademicko-Górnicza w Kielcach 1816*.

W 1969 roku, dla uczczenia 50 rocznicy założenia Akademii Górniczo-Hutniczej, Mennica Państwowa wydała medal art. plastyka Stefana Dulnego. Ma on 70 mm średnicy. Na awersie umieszczony został lewy profil głowy, a w otoku napis: *Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica*. Na rewersie znalazło się stylizowane godło Polski (ze znakami górniczymi i znaczką AGH), a w otoku napis: *Pięćdziesięciolecie uczelni. 1919 Kraków 1969*.

Z całą pewnością nie są to wszystkie medale z wizerunkiem Staszica. W 1976 r. zapowiedziano np. medal, według projektu rewersu art. plastyka Małgorzaty Kot-Porczyły. Medal ten miał mieć awers, stanowiący w zasadzie powtórzenie projektu S. Dulnego z 1969 r., ale wzbogacony w daty urodzin i zgonu Staszica. Na rewersie umieszczono kompozycję fragmentu globu ziemskiego z napisem w otoku: *XXV-lecie Wydziału Geologiczno-Poszukiwawczego AGH. 1951—1976*³.

Dla uczczenia 150 rocznicy zgonu Staszica wybito 3 medale. Miejska Rada

¹ Jest to *Opis geograficzno-historyczny i statystyczno-techniczny Zakładów Rządowych Górniczych w Oddziale Białogon*. Rękopis w Muzeum Narodowym w Kielcach. Dane o medalu k. 16. Wspomniany medal zdobi okładkę książki J. Pazdura pt. *Zakłady metalowe w Białogonie 1614—1914* (Wrocław 1957).

² Fotografia medalu zamieszczona została na s. 96 w *Księdze pamiątkowej jubileuszu 150-lecia założenia Szkoły Akademicko-Górnicznej w Kielcach* (Kielce 1972).

³ Projekt medalu zamieszczony został na s. 287 „Przeglądu Geologicznego” z 1976 r.

Narodowa w Pile wypuściła medal okrągły o średnicy 115 mm, wykonany według projektu art. plastyka Ryszarda Skupnia. Na awersie miał on lewy profil głowy, a na rewersie uproszczony rysunek domu przy ul. Browarnej w Pile z napisem: *Dom Staszica*. Z jednej strony (obok profilu głowy) miał napis w otoku: *Staszycy*. Dodać należy, że wizerunek profilu głowy nie nawiązywał w zasadzie do żadnego ze znanych portretów Staszica. Napis: *Dom Staszica* jest również nieścisły, gdyż dom ten należał do rodziny Stasziców i stanowił zapewne ich posiadłość podmiejską na Zamościu. Związki Staszica z tym właśnie domem były raczej luźne.

Ryc. 1a

Ryc. 1b

Kolejny medal wybity przez Urząd Wojewódzki w Zamościu ukazał się 5 czerwca 1976 r. na Sesję Staszicowską w Hrubieszowie. Wykonany został przez art. plastyka Bogdana Badysa jako bryła nieregularna o najdłuższej osi wynoszącej 110 mm. Zawierał on na awersie lewy profil głowy, a przed nim napis: *Sesja Staszicowska*, przerywnik zdobniczy i *Hrubieszów 1976*. Profil w zasadzie nie nawiązywał do żadnej podobizny uznanej za Staszicowską.

Ryc. 2a

Ryc. 2b

⁴ Por. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” nr 3 z 1976 r. s. 610.

Ostatni z medali ukazał się w 1977 r. w ramach imprez urządzanych przez Towarzystwo Przyjaciół Górnictwa, Hutnictwa i Przemysłu Staropolskiego w Kielcach. Jest on okrągły i ma średnicę 70 mm. Projekt został wykonany przez art. plastyka Stefana Dulnego (częściowo przypomina medal tego autora wykonany na 50-lecie AGH). Na awersie, ma on lewy profil głowy oraz w okółu napis: *Stanisław Staszic. 1755—1826*. Na rewersie pod godłem górniczym napis: *Towarzystwo Przyjaciół Górnictwa, Hutnictwa i Przemysłu Staropolskiego w Kielcach*, a na okółu: *W 150 rocznicę śmierci. 1976*. Profil głowy Staszica na ostatnim z tych medali jest wzorowany na tzw. białogońskim odlewie popiersia (rzeźba nieznanego autora) odlanym w 1826 r., po zgonie autora *Ziemiorodztwa Karpatów*.

Załowac należy, że w zasadzie żadne muzeum nie gromadzi systematycznie medali poświęconych rocznicom uczonych i instytucji naukowych. Muzeum Ziemi PAN ma zbiory raczej przypadkowe. Prywatni kolekcjonerzy (jak np. Stanisław Czarniecki z Krakowa) dysponują wprawdzie większymi zestawami, ale ich zbiory są w zasadzie niedostępne nawet do celów ekspozycyjnych. Medalierstwo jest bardziej znaczącą formą dokumentacji wydarzeń z zakresu historii — niż np. filatelistyka. Dlatego warto by było utworzyć dział dokumentacji w Instytucie Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN, gromadzący tego typu dokumenty do dziejów nauki i techniki.

Zbigniew Wójcik

WYSTAWA O KAROLU BOHDANOWICZU W MUZEUM ZIEMI PAN

Mimo ograniczonych możliwości w pracy nad historią geologii w Muzeum Ziemi, prowadzona jest tam w skromnym wymiarze działalność wystawiennicza z tego zakresu. Tak np. w styczniu 1977 r. — na zakończenie Roku Staszicowskiego — przygotowano wystawę poświęconą autorowi *Ziemiorodztwa Karpatów*.

W końcu maja 1977 r. otwarto niewielką wystawę w związku z 30 rocznicą zgonu wybitnego geologa polskiego — Karola Bohdanowicza (20 X 1864 — 5 VI 1947). Pokazano na niej część zbiorów znajdujących się w Muzeum Ziemi. Złożyły się na to archiwalia i inne zbiory (w tym tzw. Złoty Medal Konstancyński), dotyczące pracy Bohdanowicza w Rosji oraz dokumentujące jego działalność w Polsce po 1919 r. Z okresem międzywojennym wiązały się opracowania dotyczące złóż ropy naftowej, dyplomy z Akademii Górniczej w Krakowie itp. Wystawiono także część przedmiotów osobistych i fotografii okolicznościowych.

O Karolu Bohdanowiczu mówiono wiele podczas polsko-radzieckich sympozjów z zakresu historii nauki i techniki w 1969 i 1972 r. Jednym z rezultatów rezolucji podjętej na ostatnim sympozjum była wizyta w Polsce w 1973 r. kand. nauk. N. Woskresieńskiej. Zbadała ona zasoby tych polskich archiwów, które posiadają materiały dotyczące Bohdanowicza. Dotychczas nie mamy jednak żadnej monografii, podsumowującej dorobek wybitnego badacza terenowego Azji, pedagoga w Petersburgu i Krakowie oraz organizatora nowoczesnej służby geologicznej w Polsce.

Z. W

